

BİBLİYOGRAFYA :

Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 648-649 [neşredenlerin notu]; VII, 152; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, IV, 291; Süyûtî, *el-İtkân* (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), Beyrut-Dimaşk 1416/1966, I, 175; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Beyrut 1408/1987, II, 723; Seyyid Muhammed Hüseyinî – Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Tâlâk", *DMT*, IX, 393-394.

BEKİR TOPALOĞLU

TALAS SAVAŞI

Müslüman Araplar'la Karluk Türkleri'nin Çin orduları karşısında zafer kazandığı savaş (133/751).

Çin'de T'ang hânedanı, 659 yılında Batı Göktürkleri'ni kendisine bağlayıp Tanrı dağlarının güneyindeki şehir devletleri üzerinde otorite tesis ederken Batı Göktürkleri'nden gelen Türgişler bağımsızlıklarını uzun süre sürdürmüşlerdi. II. Göktürk Devleti'nin 682'de güçlü bir şekilde ortaya çıkması ve Türgişler'in batıda güçlenip komşularıyla rekabete girmesi Çinliler'in bölgedeki hedeflerini sona erdirmişti. Batı Türkistan'daki Çin nüfuzunu ortadan kaldıran Kapgan Kağan, Türgişler'i yenip kendisine bağlayarak bölgede Göktürk gücünü yeniden hâkim kıldı. Ancak Kuteybe b. Müslim'in Mâverâünnehir'i fethi ve Batı Türkistan'a düzenlediği askerî harekât bölgenin siyasî hayatında önemli değişikliklere yol açtı. Su-lu Kağan liderliğinde toparlanan Türgiş ordusu 720-721 yılında Semerkant üzerine yürüdü. Türgişler önce yenilmelerine rağmen ardından Araplar'ı mağlûp etmeyi başardılar. Ancak sonuçta Türgiş Kağanlığı, Arap orduları karşısında tutunamadı. Zor durumda kalan şehirlerde Türk beylerinden Fergana işhidi, Buhara ve Semerkant hükümdarları, Toharistan yabgusu Araplar'a karşı Çin'den yardım istemek zorunda kaldılar. Mâverâünnehir'de ve Batı Türkistan'da Türk-Arap mücadelesinin devam ettiği bu dönemde Çin'de T'ang hânedanının başında güçlü bir hükümdar olan Hivan-tsâng bulunuyordu. Hivan-tsâng cesaretiyle meşhur kumandanlarından Kuça Valisi Kao Sien-Chih'yi Türk beylerine yardım etmekle görevlendirdi. Kao Sien-Chih, 748 yılında Tanrı dağlarının kuzeyindeki Tokmak'ı alarak Batı Türkistan'a giden stratejik mevkiyi ele geçirdi. Bu sırada Kao'nun idam ettirdiği Taşkent hâkiminin oğlu, babasının intikamını almak için Ebû Müslim-i Horasânî ile Yedisu ve Isık Göl civarında yaşayan Karluklar'dan yardım istedi.

Çin ordusu, İslâm ordularıyla, Talas (Taraz) nehri kıyısında (bugünkü Evliyaaata'nın doğusunda) savaşa tutuştu. Fergana ordusu da Çinliler'in yanında yer aldı. Ebû Müslim'in gönderdiği İslâm ordusuna Ziyâd b. Sâlih kumanda ediyordu. Kuzeyden Karluklar yardımı geldiler. Zilhicce 133'te (Temmuz 751) Talas nehri kıyısındaki Atlah mevkiinde cereyan eden savaş beş gün sürdü. Muhtemelen savaşın son günü Karluk Türkleri Çin ordusuna arkadan saldırdı (Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, s. 36). İki ateş arasında kalan Çinliler ağır bir yenilgiye uğradı. Makdisî'ye göre Talas Savaşı'nda 100.000 kişiyi aşkın Çin ordusundan 45.000 kişi öldürülmüş, 25.000 kişi esir alınmıştır (*el-Bed' ve't-târîh*, VI, 74). Savaşın sebebi ve sonucuyla ilgili olarak önemli bilgiler veren İbnü'l-Esir, Fergana işhidi ile Taşkent (Şâş) meliki arasında ihtilâf çıkınca işhidin Çin imparatorundan yardım istediğini, onun gönderdiği 100.000 kişilik bir ordunun Taşkent'i kuşattığını, Taşkent melikininde de Çin imparatorunun hâkimiyetini kabul ettiğini, Çin ordusunun geldiğini haber alan Ebû Müslim'in Ziyâd b. Sâlih'i onlara karşı sevkettiğini, savaş müslümanların kazandığını, 50.000 Çinli'nin öldürüldüğünü ve 20.000'inin esir alındığını, kurtulanların Çin'e kaçtığını, savaşın Zilhicce 133 (Temmuz 751) tarihinde meydana geldiğini belirtir (*el-Kâmil* [trc. Yunus Apaydın], V, 365). Çin kaynakları ise ordularının asker sayısını 30.000 diye kaydeder. Kaynaklardaki bilgilerden, Çin'in ilk hedef olarak Taşkent'i seçmesinin sebebinin Batı Türkistan'ın içinde bulunduğu siyasî durumla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Göktürk ve Türgiş devletlerinin yıkılmasının ardından kendileri için yegâne tehlikenin Göktürk şehzadelerinin hâkimiyeti altındaki Taşkent'ten geleceğini bilen Çinliler muhtemelen öncelikle Taşkent'i ele geçirip şehrin hâkimini itaat altına almayı planlamışlar, öte yandan birlik içinde olmayan ve Çinliler'in önünü kesmek isteyen Türkler, Çin ordusuyla tek başlarına mücadele edemeyeceklerini bildiklerinden Çin üzerine bir sefer düzenlemek niyetinde olan Ebû Müslim-i Horasânî'yi Kuça, Karaşar, Hoten ve Kâşgar'ın işgaline ikna etmişler, bu durumu öğrenen Kao Sien-Chih büyük bir orduyla harekete geçmiştir.

T'ang hânedanı bu yenilgiden sonra Batı Türkistan'a hâkim olma emellerinden vazgeçmek zorunda kaldı ve Türk boyları Çin baskısından kurtuldu. Batı Türkistan'da sarsılan Türk nüfuzu yeniden kuruldu. Karluklar 766'da Tanrı dağları yöresinde bağımsız devletlerini oluşturdular. Bu ye-

ni siyasî ortam ve nüfus hareketleri Karahanlı Devleti'nin oluşumuna zemin hazırladı. Hz. Ömer zamanında Sâsânî Devleti'nin yıkılmasının ardından bölgede İslâm fütuhâtı sırasında başlayan ve bir asır devam eden Türk-Arap mücadelesi Talas Savaşı'ndan sonra yerini dostluğa ve iş birliğine bırakmış, sağlanan barış ortamında İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmış, Müslümanlığı benimseyen Türkler, Abbâsî halifeliğinin askerî ve siyasî kadrolarında yer almaya başlamıştır. Talas Savaşı kültür tarihi açısından da önemli gelişmelere yol açmıştır. Çin'de keten ve kenevirden imal edilen kâğıt bu savaşta esir alınan Çinliler vasıtasıyla Çin dışında ilk defa Semerkant'ta imal edilmiş, 178 (794) yılında Bağdat'ta bir kâğıt imalâthanesi kurulmuş, bunu Mısır'daki imalâthaneler takip etmiştir. III. (IX.) yüzyıldan itibaren Endülüs'ten Hindistan'a kadar bütün İslâm ülkelerinde kâğıt yapımına başlanmıştır. Kâğıt Avrupa'ya Sicilya ve Endülüs üzerinden girmiştir (Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, s. 37-38).

BİBLİYOGRAFYA :

Chiou T'ang Shu, nr. 104, vr. 386^{a, b, c}; İbn Ebû Tâhir, *Kitâbü Bağdâd* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseyinî – M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1368/1949, s. 12; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, VI, 74-75; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 499; a.e. (trc. Yunus Apaydın), İstanbul 1986, V, 365; W. Muir, *The Caliphate Its Rise, Decline and Fall*, Edinburgh 1915, s. 439; Hakkı Dursun Yıldız, "Talas Savaşı Hakkında Bazı Düşünceler", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan* (haz. İÜ Ed. Fak.), İstanbul 1973, s. 71-82; a.mlf., *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 36, 37-38; Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, İstanbul 1978, s. 155, 226; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1981, s. 128; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s. 188, 207, 238 vd.; *Tsüchih T'ung-chien*, Taipei 1987, s. 6907-6908; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1987, s. 124, 138, 313; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 211, 212, 252; Hüseyin Salman, *Türgişler*, Ankara 1998, s. 70, 81; J. P. Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (trc. Lale Arslan), İstanbul 2001, s. 190-192; H. A. R. Gibb, *Orta Asyada Arap Fetihleri* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2005, s. 113-115; E. Chavannes, *Batı Türklerine Dair Belgeler* (trc. Metin Sirman), İstanbul 2006, s. 296-297; D. M. Dunlop, "A New Source of Information on the Battle of Talas or Atlakh", *UAIJ*, XXXVI/3-4 (1964), s. 326-330; Liu En-lin, "Talas Seferi Hakkında Yapılan Bir İnceleme", *TTK Bildirileri*, VII (1972), I, 414-420; N. A. Zia-deh, "The Arabs in Mawarannahr The Battle of Talas", *Annales de l'institut de lettres orientales*, VII: In Memoriam Professeur Fouad Ephrem Boustany, Beirut 1993-96, s. 199-213; C. E. Bosworth, "Tarâz", *EP* (Ing.), X, 222-223; Cemil Hee-Soo Le, "Çin", *DİA*, VIII, 324-325.

AHMET TAŞAĞIL